

Estetik, İktidar ve Uluslararası İlişkiler

Ali Fuat Birol¹

Öz: Uluslararası ilişkiler disiplininde estetik kuramlarına artan ilgi uluslararası ilişkilerin doğasını anlamada yeni bir bakış açısının oluşmasına yardımcı olmaktadır. Bu makale söz konusu ilgiyi inceleyerek, uluslararası ilişkiler kuramında mimetik temsil metodu ile Ortodoks uluslararası ilişkiler kuramları arasındaki sıkı ilişkinin altını çizen postmodern yaklaşımlardan kaynaklanan estetik temelindeki değişimi ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu değişime ek olarak, bu makale Ortodoks uluslararası ilişkiler kuramlarının, söz konusu kuramı kuran kişinin bakış açısına yerleşik olan bir estetik duyarlılık ile güçlü ilişkisini göstermeye çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler Teorisi, Estetik, Siyaset Teorisi, İktidar ve Söylem

Aesthetics, Power and International Relations

Abstract: Rising attention to the theories of aesthetic in International Relations (IR) theory allows an alternative perspective to understand the nature of international relations. This article aims to examine this attention and reveals the aesthetic turn derived from postmodern approaches which underlines the link between mimetic models of orthodox IR theories and the power relations in the discipline. In addition to this aesthetic turn in the field, this article attempts to show how the orthodox International Relations relates with an aesthetic sensibility embedded into scholar's line of vision.

Keywords: International Relations (IR) theory, Aesthetics, Political Theory, Power and Discourse

Giriş

20 Temmuz 1969 günü, Apollo 11 uzay aracı aya iniş yaparken kameralar Neil Armstrong'un aya ilk ayak basan insan olmasını kayıt ediyordu. Bu kamera kaydı sadece insanlık tarihi açısından önemli bir ana tanıklık etmemizi sağlamıyor, aynı zamanda uluslararası ilişkiler açısından Soğuk Savaş döneminin önemli bir safhasını işaret ediyordu. Tam bu noktada sorulması gereken soru; bu kayıt

¹ Araş. Gör. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü afuatbirol@nevsehir.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-0523-4063>

uluslararası ilişkiler analizi ve kuramsal yaklaşımlar açısından bir anlam ve değer ifade ediyor mu eğer ediyorsa bu değer nedir?

Bu soru çerçevesinde makalede iki noktaya dikkat çekmeye çalışacağız. Söz konusu kamera kaydının estetik değeri (sinematik bir amaç taşımasa bile, kaydın belirli bir açıdan belli kurallara bağlı olarak çekilmesi ve hala bir kompo teorisi olarak gerçekliğinin tartışılması) taşıdığı noktadan hareketle, estetik ile uluslararası ilişkiler arasında mevcut olan ilişkiyi irdelenmeye çalışacağız. Bu ilişkide ilk olarak dikkatimizi çeken nokta, uluslararası ilişkiler kuramının öncü okulları olan realizm ve liberalizm her ne kadar kendilerini bilimsellik iddiası ile estetikten uzak bir şekilde konumlandırırsalar da bazı olay ve olgularının algılanması ve yorumlanması olan uluslararası ilişkiler bilgisinin bir estetik duyarlılık taşıdığını görebiliriz. Bu estetik duyarlılık, kendini mimetik temsil yolları ile göstermektedir. Örneğin, realizm dediğimiz entelektüel yaklaşımın temelinde, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Woodrow Wilson'ın şahsında ve politikalarında ortaya çıkan liberalizmin, dünyada artan siyasal sorunlara gerekli reaksiyonu göstermemesine bir eleştiri olarak ortaya çıktığı dikkate alındığında, mevcut konjonktürün ve bunun belirli bir duyarlılıkla yorumlanmasının yattığı dikkatimizi çekmektedir.

İkinci olarak bu estetik duyarlılığın zaman içinde ürettiği bilgi aracılığıyla modern öznenin temele alındığı bir iktidarın kurulmasına aracılık ettiğini göstermeye çalışacağız. Son dönemde artan ve estetik temelinde bir yaklaşım tarzı geliştiren kuramlar, estetiği uluslararası ilişkiler analizine dâhil ederek hem Ortodoks Uluslararası İlişkilerin mimetik temsil yoluyla belirli bir iktidarın kurulmasında oynadığı rolü ortaya koymuş ve bu kuramlar aracılığıyla bu iktidarı aşan yeni bir bakış açısının geliştirilebileceğini öngörmüştür. Bu eleştirileri dikkate alarak, mimetik temsillerin, gerçekliği (bu makalede uluslararası ilişkiler olgusu) tek algılama yoluna hapseden yaklaşımdan ayrılarak, uluslararası ilişkilerde daha göreceli bir gerçeklik algılamasının gerekliliğini ortaya koymaya çalışacağız. Bilimsellik adına farklı gerçeklik algılarının dışlanması belirli bir iktidar pratiğinin kurulmasına yardımcı olduğunun altını çizmeye çalışacağız.

Makalenin başındaki örneğimize dönecek olursak Neil Armstrong'un aya ayak basma görüntüsü çok açık bir şekilde dönemin uluslararası ilişkiler ortamı ile yakından bağlantılıdır. Daha da önemlisi, dönemin uluslararası ilişkiler analizi açısından bir değer taşımaktadır. Söz konusu görüntü birçok anlamı ve yorumu beraberinde getirir. Neil Armstrong'un ayda ilk adımlarını attığı görüntü, hem insanlığın teknolojik olarak geldiği noktayı gösterdiği şeklinde yorumlanabileceği gibi soğuk savaş ortamında Amerika Birleşik Devletlerinin teknolojik olarak üstünlüğünü gösterme çabası olarak da yorumlanabilir. Hatta söz konusu imge daha farklı yorumlamalara ve algılamalara açıktır. İmgenin farklı yorumlamalara açıklığı; özellikle görme, işitme gibi duyularımızın işe karışması noktasında imgenin estetik ile ilişkisine işaret eder. Aynı imge veya olay birçok kişi tarafından görülmesine rağmen aynı şekilde yorumlanmaz. Yorumlayanların estetik

duyarlılıkları imge ve olayı yorumlama ve algılama biçimlerini değiştirir. Bir bilim adamı için bu olay bilimsel gelişmeye bir örnek olarak alışırlanırken, aynı olaya uluslararası ilişkiler analizi yapan bir akademisyen soğuk savaş düzleminde değerlendirerek kuşku ile yaklaşabilir.

1-Estetik ve Siyaset

1.a Mimemis ve Antik Çağ Felsefesi

Dikkat çekmeye çalıştığımız konuyu daha iyi anlayabilmek için estetik kavramı üzerinde biraz durmak yararlı olacaktır. Estetik, güzeli ve güzelin doğasını inceleyen bir felsefe dalı olarak görülmesine rağmen, en açık şekliyle duyarlarımızla edindiğimiz verilerin duygusal olarak ifade edilen bir değer sistemi içinde belirli tanımlamalara (Örneğin; bu güzel bir resim) yerleştirilmesidir. Söz konusu duygusal değerler belirli temsillerin yorumlanması ve algılanmasıdır. Daha basit bir şekilde ifade edecek olursak estetik duyu organları ile algılanan bir imgenin (bir vazunun yağlı boya resmi), belirli olaylar bütünü (dans gösterisi) veya belirli bir nesnenin (doğadaki bir gül) duygular ile bezenmiş bir algılama yoluyla bir temsil ilişkisinin kurulmasıdır. Bu noktadan şu şekilde bir çıkarımda bulunabiliriz; estetik en genel anlamıyla bir imge (olayın veya olgunun) ile algı arasında güzellik olarak ifade edilen bir illiyet bağının kurulup kurcalamayacağını incelemektedir diyebiliriz.

Sanat olgusunu inceleyen bir felsefe olarak estetik ile temsil arasındaki ilişki sanat denen olgunun varlığının başlangıcından (bir başlangıcı varsa) itibaren en temel sorularından biri olmuştur. Aslında, sanat ve temsil arasındaki ilişki sanatın mevcudiyetiyle alakalıdır ve bir birinden ayırıştırılmaz. Bu ilişki en temel anlamıyla temsilin nasıl olacağına dayanır ve “temsilin neyi, ne kadar nasıl temsil ettiği, temsil etme kriterleri gibi sorular” sanat ile temsil arasında ilişkinin temel odağını oluşturur (Alp, 2013: 43). Mimemis, Platon ve Aristo’dan itibaren bu tartışmanın en merkezinde yer almış ve bu metot ile gerçekliğin ne kadar iyi temsil edildiği sorusunun cevabı, ne kadar gerçeğe yakın taklit edilip edilmediğine dayandırılmıştır (Alp, 2013: 45).

Mimemis Yunanca mimetisthai (taklit etmek) sözcüğünden türemiş ve gerek Platon, gerekse Aristo tarafından sanatın temel yaklaşım tarzı olarak görülmüştür (Doğan, 1975: 70). Aristo mimemis kavramını daha olumlu bir anlamda kullanırken, Platon, ideal bir yönetimin nasıl olması gerektiğini tartıştığı “Devlet” eserinde, kavrama olumsuz yaklaşmış ve taklit temelinde şekillenen tiyatroyu, ruhun ideler (gerçeklik) dünyasıyla olan ilişkisinin kopmasına neden olan bir unsur olarak değerlendirmiştir (Platon, 2005: 239). Bu yüzden tiyatro (ve tabii ki de idelerin taklidinden başka bir şey olmayan sanat) ideal devlette olmamalıdır (Platon, 2005: 239).

Platon’un mağara alegorisinde görebileceğimiz gibi duygularımızla algıladığımız dış dünya, mağaradaki duvara yansıyan gölgeler gibi birer taklittir. Bir ressamın, bir şairin ya da bir tiyatrocunun yaptığı, gözlerimizle gördüğümüz

ve dokunduğumuz ama ideler dünyasının bir taklidi olarak ifade edilen mevcut gerçekliğin ikinci bir taklidini yapmaktır ve bu taklidi Plato aldatma olarak ifade eder (Doğan, 1975: 71). Fakat Platon'un mimemis kavramına ve sanata olan kavramsal uzaklığı onun gerçeğe ulaşma kaygısına dayanır. Bu temelde sanatı ve sanattaki coşkunluğu gerçeğe ulaşmaya engel olarak görür. Platon, felsefesinin temelini oluşturan gerçeğe (bu sanat için güzellik idesidir) ulaşma kaygısına dayanan yaklaşımı, gölgedeki geçici güzelliğin vermiş olduğu coşkunun gerçek güzelliğe ulaşmayı engelleyeceğini düşünür. Bu noktadan hareketle Platon açısından sanat kontrol edilmesi gereken ve yalnızca toplum için olan bir uğraş olarak düşünülmelidir. Fakat Platon'un mimemis ile ilişkisi sadece olumsuz bir yaklaşım tarzını barındırmaz. Platon, doğru taklit (eikastike) kavramını kullanarak sanatın geometrik ve matematiksel bir güzellik temelinde şekillenen bir doğrusu olduğu düşüncesini ortaya koyar (Ülger, 2013: 24). Bu noktadan hareketle diyebilir ki; Platon için doğru bir sanat mevcuttur. Doğru sanatın işlevi toplumsaldır ve görünen nesnelere bakan toplum üyelerinin ortak bir algıyla nesnelere doğru bir bakış geliştirmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Bunun anlamı, Platon'un totaliter devleti açısından estetik tamamen inkâr edilmemiş, aksine estetiğin toplumun algılama biçimleriyle yakından ilişkisinden dolayı bir araç olarak görülmüş ve ortak bir gerçeklik algısının kurulması açısından gereklilik olarak ele alınmıştır.

324

Aristoteles mimemis kavramını Platon'dan farklı bir şekilde ele alarak taklit ile öğrenme arasında bir ilişkinin varlığına dikkat çekmiştir (Yetişken, 2012:30). Aristoteles Platon'un sanattaki coşkun duyguya atfettiği anlamdan farklı olarak, bu duyguyu ve hazzı bilmenin ve öğrenmenin temelini oluşturduğunu düşünmüştür. Bu yüzden felsefe ile sanatı bilme ve öğrenmenin hazzı noktasında ortak görmüş ve bu özelliği ile taklit temelinde şekillenen sanatın, "insana, yaşantılara ve eylemlere ilişkin olan çeşitli olanakların bilgisini" verdiğini iddia etmiştir (Yetişken, 2012: 30).

Platon ve Aristoteles mimemis kavramına farklı yaklaşımlarına rağmen, olguların ve olayların algılanması ve bir olgunun veya bir nesnenin ne olduğu ile alakalı ortak bir bilginin oluşturulması noktasında öngördükleri yol aynı temele dayanmaktadır. Bir diğer ifadeyle, her iki antik Yunan düşünürü açısından da, estetik ile olguların ve varlıkların algılanması arasında temel bir bağımlılık söz konusudur. Bu bağımlılık estetiğin, olguların ve olayların bilgilerinin edinilmesindeki rolünü ve bu algının ortak bir kavrayış olması noktasındaki gücünü işaret etmektedir. Bu noktada bazı olgular, işaretler ve vakaların yorumlanması ve bazı temsiller aracılığıyla bu olguların kavramsal bir düzleme oturtulması olan uluslararası ilişkiler kuramlarının, estetik bir duyarlılığa (daha çok mimetik) dayandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Estetik ile uluslararası ilişkiler bilgisi arasındaki söz konusu ilişkiyi daha iyi anlamlandırmak için, sanat ile siyasetin artan ilişkisine dikkat çekmek ve bu ilişkinin uluslararası ilişkiler kuramına yansımalarına bakmak faydalı olacaktır.

1.b – Estetik, Siyaset ve Uluslararası İlişkiler

Son yıllarda estetik ve siyaset arasındaki ilişkinin artan bir şekilde uluslararası ilişkiler ve siyaset kuramlarının ilgi alanına girdiğini görmekteyiz. Bu ilişki Platon ve Aristoteles'ten itibaren ideal devlet nasıl olmalıdır sorusunun merkezinde yer almasına rağmen, modern siyaset kuramı estetiği siyasetten ayrı bir hayat alanı olarak konumlandırılmıştır. Ortodoks uluslararası ilişkiler kuramları bu modern kabulü paylaşarak, estetiği duygunun alanı olarak uluslararası ilişkiler disiplinin ilgi alanının dışında kabul etmiştir. Söz konusu kabul, uluslararası ilişkiler alanında son dönemde artan ve estetiğin siyaset alanına etkisini inceleyen kuramsal çalışmalar aracılığıyla değişmeye başladığı görülmektedir.

Roland Bleiker uluslararası ilişkiler alanındaki artan ilginin altını çizerek, estetiğin bir analiz aracı olarak dünya politikasını daha farklı bir açıdan ele alma konusunda sağlamış olduğu imkanlara dikkatimizi çekmektedir (Bleiker, 2001:510, 2009:2). Estetik dünya politikasını anlama hususunda önemli araçlar sağlamakta ve disiplinin çözmeye çalıştığı sorunlara bir adım geriye çekilerek daha farklı bir bakış açısı ile yaklaşmasına yardımcı olmaktadır (Bleiker, 2009: 2). Fakat makalenin başında da bahsetmiş olduğumuz gibi estetik ve siyaset arasındaki kalın çizgi hala güçlü bir çekince olarak uluslararası ilişkiler analizinde varlığını korumaktadır. Buna rağmen özellikle Soğuk Savaş sonrası ideolojiler gibi ortak bir gerçeklik algılanmasının kurulmasına dayanan meta-söylemlerin gücünü yitirmesi, hem söz konusu çizgiyi zayıflatmıştır, hem de insan bilimlerinde göreceliğin arttığı yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Tam da bu noktadan hareketle Bleiker bu artan ilgiyle 90'lar sonrası gelişen yapısalcılık sonrası (post-yapısalcı) çalışmaları ilişkilendirerek, söz konusu çalışmaların, estetiğin politikaya işleyen tarafını gün yüzüne çıkarmada belirgin bir yol gösterdiğini ifade etmektedir (Bleiker 2001: 510). Bu çerçevede geleneksel uluslararası ilişkiler analizi ile mimetik temsil (simgeleme) arasındaki yakınlık dikkatli bir şekilde incelendiğinde birçok geleneksel uluslararası ilişkiler kuramının mimetik temsil metodunu izleyerek bazı olgular arasında doğrusal bir ilişki kurduğu görülecektir (Bleiker, 2001: 512).

Örneğin Hans Morgenthau'nun klasik realizmi insan doğası ile siyasetin özü arasında mimetik bir ilişki öngörmüş ve uluslararası ilişkiler olarak adlandırılan simgeler ve temsiller bütünü, bencil ve çıkarlarının pesinde koşan insan doğasıyla doğrusal olarak ilişkilendirmiştir. Morgenthau'ya göre eğer uluslararası ilişkileri anlamak istiyor ve bu amaçla objektif bir bakış açısı yakalamak istiyorsak, bunun temel noktası insan doğasıdır (Eralp, 2001: 73). Thomas Hobbes' un görüşlerinden etkilenen Morgenthau'nun uluslararası ilişkiler olgusuna yönelik analizinin, insan doğası ile ilgili özcü bir bakışa dayandığını görülmektedir (Eralp, 2001: 73). Bir diğer ifadeyle uluslararası ilişkiler olarak resimleştirdiğimiz şey insan doğasının, bencilliğinin ve çıkarıcılığının yansımasıdır. Uluslararası ilişkiler denilen olguyla insan doğası arasında illiyet bağına dayanan Morgenthau'nun mimetik uluslararası ilişkiler temsili

(representation), realist bir resim sanatının estetik özelliklerini taşır ve aynı temsil yolunu kullanır.

Altını çizmemiz gerekir ki, Morgenthau açısından yapmaya çalıştığı şey bir resim değildir. Daha açık bir ifadeyle bir temsil değil aksine uluslararası ilişkiler denilen olguyu anlamada bilimsel bir metot geliştirerek, temsil ile temsil edilen arasındaki mesafeyi azaltmaktır (Bleiker, 2001: 518). Fakat Morgenthau'nun temsil ile temsil edilen arasındaki mesafeyi ortadan kaldırmayı amaçlayan bu bilimsel yalınlaştırma çabası, yaşadığı döneme ve sorunlarına karşı resim sanatına benzer şekilde bir estetik duyarlılık taşımakta ve aslında problemin en temel odağını oluşturmaktadır. İlerleyen sayfalarda bu konuyu derinlemesine inceleyeceğimiz için bir diğer örneğimiz olan liberalizm ile devam edeceğiz.

Aynı şekilde, uluslararası ilişkiler kuramında bir diğer temel okulu olan liberalizm, insan doğası ile uluslararası ilişkiler arasında benzer bir aynılık bağı kurarak, insanın doğası gereği çıkarıcı olmasına rağmen, bu çıkarıcılığın evrensel olan insan rasyonalizmin sonucu olarak bir çatışma unsuruna değil, dayanışma ve yardımlaşmaya neden olduğunu düşünmektedir (Yalvaç, 2006: 258). İnsanın rasyonelliği ve uluslararası işbirliği arasındaki söz konusu olan ilişki bir mimetik temsil yoluyla, işbirliği olgusunun bir imleyen olarak insan rasyonelliğinden ortaya çıktığı düşüncesine dayanır. Bu noktadan hareketle örneğin, rasyonellik temelinde şekillenen bir hukuk anlayışı ile liberal bir uluslararası ilişkiler inşa etmeye çalışan ilk isimlerden olan Hugo Grotious, insan doğasının ortak yaşama isteğine vurgu yaparak bunu insan rasyonelliği ile ilişkilendirmiştir (Eralp, 2001: 62, Arı, 2002: 294). Yani aynı olgulara ve sorunlara bakan liberalizm ise daha farklı bir insan doğası tanımı yaparak onu uluslararası ilişkilerin başka bir unsuru olan işbirliği ile ilişkilendirmiştir.

Örneklerde de gördüğümüz gibi bu iki okul aynı olgulara ve olaylara bakmalarına rağmen uluslararası ilişkilerin doğasını insanın farklı doğal durumlarıyla ilişkilendirmiştir. Biri için uluslararası ilişkiler, insanın çatışmacı karakterinden kaynaklanmaktayken diğeri açısından insanın yardımlaşma duygusunun temelinde algılanmalıdır. Bu iki farklı yorumlamaya rağmen, kullandıkları yorumlama metodu mimetik temsil yoluyla gerçekleşmektedir. Bir simgenin algılanmasında imleyen ile imlenen arasında doğrusal bir ilişkiyi öngören mimetik temsil yoluyla bu iki okul, uluslararası ilişkilerdeki çatışmayla insan doğasındaki çatışma ve uluslararası ilişkilerde mevcut olan işbirliği ile insan doğasındaki yardımlaşma arasında doğrusal bir bağ kurmuştur. Fakat burada söz konusu olan problem, yorumlama farklılığından kaynaklanmamakta, bu yorumlamanın farklılık olarak kabul edilmeyip bilimsellik iddiasıyla bazı olayların, bazı olguların ön plana çıkarılmasında ortaya çıkan estetik duyarlılığı görmezden gelerek bir gerçeklik iddiasıyla bütün uluslararası ilişkiler resmini tek bir ilişkiye indirgemektir. Bu durum disiplinde belirli bir iktidar söyleminin ve iktidar pratiklerinin gelişmesine neden olmaktadır. Bu sorun makalede dikkate çekmeye

çalıştığımız ikinci noktaya işaret etmektedir. Bu konuyu daha derinlemesine incelemek için, bilgi ve iktidar arasındaki ilişkiyi dikkate almak yerinde olacaktır.

2.Uluslararası İlişkiler ve Postmodern Kuramlar

Bleiker, estetik ile uluslararası ilişkiler kuramları arasındaki ilişkinin tanımlanması noktasında en büyük engelin, uluslararası ilişkiler disiplininde, estetiğin politika açısından bir değerinin olmadığı düşüncesinin olduğunu ifade etmektedir (Bleiker, 2001: 510). En yalın haliyle, bu engel, teknolojik ve bilimsel zaferlerle, olgular ve olayların objektif kavramsallaştırılmasında kendisini merkezileştiren modern aklın, estetiğin temelini oluşturduğu düşünülen duygusal algılamadan ayrı olarak düşünülmesinden kaynaklanmaktadır (Bleiker, 2001: 510). Fakat Walter Benjamin gibi modern toplumsal durumların eleştirisini yapan düşünürler, özellikle teknolojik gelişmelerin sanat ile siyaset arasındaki söz konusu uzaklığı zayıflattığını ve toplumsal ortak algılamaların oluşturulmasında estetiğin siyaset ile yakınlaştığını ortaya koymaktadırlar (Benjamin, 2008: 37). Bu tarz yaklaşımlar estetiğin politika açısından bir değerinin olduğu gerçeğini ortaya koymakta ve siyasi olguları ve olayları kavramsallaştırmada estetiğin göz ardı edilemeyeceğini öngörmektedir. Bu durum Bleiker'e göre siyaseti algılama biçimlerimizi değiştirmekte ve mimetik temsil çerçevesinde şekillenen siyasi durum ve olguları kavramlaştırma şekillerimize, bu temsilleri aşan yeni estetik kaygılar temelinde ortaya çıkan yeni yaklaşım tarzları ile meydan okumaktadır (Bleiker, 2001: 511).

Söz konusu meydan okuma, özellikle postmodern olarak ifade edilen ve ilk olarak sanat ve mimari gibi alanlarda görülen modernizm eleştirilerinden gelmektedir (Bleiker, 2001: 510). Postmodern yaklaşımlar hem sanatta hem siyaset teorisinde en temel anlamda akıl ve çevresini (nesneye yönelik bir güç) değiştirme kudreti ile konumlandırılmış modern öznenin eleştirisi noktasından başlar. Postmodern yaklaşımların önemli düşünürlerinden olan Lyotard'ın "Postmodern Durum" isimli çalışması, postmodern olarak adlandırılan bu eleştirilerin en temel noktada modern öznenin bilgi ile olan ilişkisindeki değişimden kaynaklandığını göstermektedir (Lyotard, 1997: 16).

Bu anlamda modernite denilen tarihsel kırılma, Descartes ile başlayan ve Newton fiziği ile nihai noktasına ulaşan bir algılama değişimini ve insan ile doğa arasındaki ilişkinin özellikle bilginin sahibi olan bir öznenin, bu bilginin objektif ve bilimsel yollarla elde edildiği bir doğadan ayrımına dayanır. Descartes felsefesi açısından bu Res Extensa'nın (etkilenen ve bilginin çıkarıldığı bir uzam olan nesnel varoluş) Res Cogitas'dan (düşünen ve bilgiye sahip olan özne) ayrıştırılmasıdır. Bu ayrım bilimsel bilgi olarak ifade edilen nesnel dünyanın bilgisinin bu bilgiye sahip olma ve bunu yine nesnel dünyasını değiştirebilecek kudrette olarak konumlandırılan öznenin düşünsel haritasının nesnesi olarak yerleştirilmesine dayanır. Fakat en önemli husus şu dur ki; bu harita evrensel olarak düşülmüş ve bu haritayı kuran rasyonellik denilen ortak algılama biçimine indirgenmiştir. Tam bu noktada estetiğin bilgisi, nesnenin sanatsal algılayışının

göreceliliğinden gelen ortak bir kavrayışın oluşturulamayacağından dolayı bilimsel bilgiden ayrıştırılır. Yani estetik bilgi görecelidir ve bu yüzden evrensellik iddiasındaki bilimsel bilgiden ve nesnelere bilimsel kavrayışından farklı olarak adlandırılır.

Postmodern yaklaşımlar bu ayrıma ve bilimsel bilginin evrensellik iddiasına kuşkuyla yaklaşır ve bir adım öteye giderek bu ayrımı eleştirilerinin odağına yerleştirir. Bütün bu evrensellik iddiasına rağmen günün sonunda bilimsel kavrayış modelleri birer meta söyleme dönüşür ve Fransız filozof Micheal Foucault'nun ilk dönem eserlerinde altını çok güçlü bir şekilde çizdiği gibi bir güç ilişkisinin temel ögesi haline alır. Bu ilişkiyi Foucault'da iki şekilde görebiliriz. İlk olarak, Foucault bilimsel bilginin bazı öznelere sağlamış olduğu imtiyazlı durumu ortaya koyar ve bilgi ile güç arasındaki ilişkiyi dikkate alan yeni bir iktidar tanımı yapar. Örneğin Foucault, psikiyatri bilgisi ve bu bilgilerin meşrulaştırdığı kurumlar aracılığıyla 'delilik' tanımı üzerinden normal insan modeli kurularak bazı öznelere toplumsal ilişkilerde egemen söylem merkezine yerleştirildiğini gösterir (Foucault, 2001:117). Aynı şekilde, iktidar ve bilgi arasındaki ilişki toplumsal sağlık söylemi üzerinden doktor öznesinin sağlık modelinin ve ortaya koyduğu geçeklik rejimin (truth regime) merkezine yerleşmesinde ortaya çıkar (Foucault, 2001:117).

328

Foucault'un gösterdiği noktadan hareketle, doktor ile hastası arasındaki güç ilişkisi geleneksel güç tanımlamalarıyla açıklanamaz. Söz konusu ilişkideki güç, tıp bilimi odağında kurulan doktorluk söyleminden ortaya çıkmaktadır ve daha önemlisi bu güç bazı alanlara ve söylemlerle sınırlıdır. Daha açık bir ifade ile doktorun iktidarı, hastalık denilen olguya nesnel ve bilimsel olarak bakabilme yetisi olduğu varsayımı üzerinden ortaya çıkar. Doktorun iktidarı, hastalık bilgisinde saklıdır. Fakat bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, özne olan doktor değil ama doktorluktur. Yani Foucault açısından iktidar günlük ilişkilerimize işlemiştir ama söz konusu iktidar geleneksel iktidar gibi yukardan aşağıya doğru bir iktidar değildir. Aksine günlük ilişkiler yumağı içerisinde yayılır ve doktorluk söyleminde doktoru merkeze oturttuğu gibi, bazı öznelere bu ilişkilerde daha etkin bir konuma yerleştirir.

İkinci olarak doğa bilimleri gibi bir bilimsellik iddiasındaki insan bilimlerinin belirli bir özne şeklinin merkeze yerleştiği bir egemen söylemi geliştirdiğine dikkatimizi çeker. Dreyfus ve Rainbow, Foucault'nun batı bilim tarihinin arkeolojik incelemesinde, özne ve bilgi arasındaki ilişki anlamında üç dönemin varlığından söz eder: Rönesans, Klasik Çağ ve Modernite (Dreyfus and Rainbow, 1983: 18). Foucault'un söz konusu arkeolojik dönemsel ayrımında klasik çağdan moderniteye geçişin izleri, özne ve nesne arasındaki ilişkinin yeniden konumlandırılmasında bulunabilir. Klasik çağın, yaratıcının mükemmel düzenin merkezinde onu algılayacak ve anlayacak akıl sahibi (Res Cogitas) olan Kartezyen öznenin, söz konusu bilgiye sahip olan ve bu bilgiyi sadece anlamayan ama konuşarak onu üreten özneye değişiminde görülebilir (Dreyfus ve Rainbow, 1983: 18-27). Bu geçiş klasik çağın mimetik temsil ve bilgi edinme arasındaki ilişkiyi bir

söylem haline getirerek, bu söylemin merkezine insan bilimlerin konuşan öznesini oturtmuştur. Bu tamda insan bilimleri ile iktidar arasındaki ilişkiyi ortaya koyar. Foucault'nun açık bir çıkarımı olmasa da bahsetmiş olduğu söz konusu geçiş, klasik temsil metotları olan mimesisin insan bilimleri tarafından kurulan söz konusu modernitenin öznesinin ilişkisini bize gösterir.

Söz konusu güç ilişkilerini beslediği görülen bilimsel bilgiye olan inancın kaybedilmeye başlaması ve bilimsel bilginin bütün evrensellik iddiasına karşı olarak hiyerarşik bir şekilde belirli bir özne tanımının söylemsel olarak egemen hale gelmesi, postmodern yaklaşımların son dönemde artan bir şekilde ilgi görmesine neden olmuştur. Bu anlamda, estetik bilginin göreceliğe tanımı olduğu hayat sahası, bilimsellik iddiasıyla doğa bilimlerini takip eden insan bilimlerine yeni bir alternatif olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu anlamda insanın toplum halinde yaşama ve bu toplumun nasıl bir iktidar modeli ile ilişkilendirileceği üzerine kafa yoran siyaset bilimi açısından da estetik ve sanat dikkate alınmaya başlanmıştır. Bu noktada çalışmalar yapan Davide Panagia, siyaset ve estetik arasındaki söz konusu ilişkiyi daha temel bir noktaya taşıyarak, siyaset hakkındaki düşüncelerimizin estetik duyarlılıklarımızdan kaynaklandığını iddia etmektedir (Panagia, 2006:2). Panagia'nın bu iddiasından hareketle, nesnel olduğu iddiasındaki davranışsal etkisindeki siyaset ve uluslararası ilişkiler kuramlarının bir estetik duyarlılıkla güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Bu kuramlar bir estetik kavrayış ve algılama olarak karşımıza çıkmakta ve söz konusu olay ve olguları objektif bir şekilde kavramsal bir düzleme yerleştirme iddiasını taşıırken, mimetik temsiller vasıtasıyla bir iktidarın kurulmasına aracılık etmektedir. Bu ilişkiyi daha derinlemesine incelemek için mimetik temsil metodunun nasıl bir iktidar düşüncesine kaynaklık ettiği üzerinde durulması yararlı olacaktır.

3. Mimetik Temsil, Estetik Duyarlılık ve İktidar

Sürrealist ressam Rene Magritte'in meşhur tablosu "Bu bir Pipo değildir", temsil ile onun gerçekliğinin arasında kurulan mimetik ilişkiyi ve bu ilişkinin imkânsızlığını çok manidar bir şekilde ortaya koymaktadır. Söz konusu tabloda Magritte, mimetik metot ile çizilen bir pipo resminin altına "bu pipo değildir" yazarak, pipo ile temsili arasındaki sorunsal ilişkiye dikkat çekmiştir. Mimetik temsil yoluyla çizilen pipo resmi, bu bir pipodur savını içerisinde taşımasına rağmen, Magritte söz konusu ileri sürüşü başka bir temsil metodu olan yazı ile geçersiz kılmakta ve başka bir ileri sürüş ortaya koyarak bu temsilin bir pipo olmadığını resmin altına ilişirmiştir.

Magritte'in söz konusu yaklaşımını daha derinlemesine incelemeye önce, belirtmemiz gerekir ki; Foucault'un da altını çizmiş olduğu söz konusu resimdeki tuhaflik şey-nesne (pipo) ile metin arasındaki çelişkiden kaynaklanmamaktadır (Foucault, 2010: 22). Daha doğru bir ifadeyle belirtecek olursak; çelişki resmin ileri sürdüğü anlam ile metnin ileri sürdüğü anlam arasında mevcuttur. Çünkü çok açık ki, "bu bir pipo değil" yazan metindeki pipo da (cümlelerin kendisi) bir

pipo değildir. Bu anlamda, çelişki yazı ile resim arasında da bulunamaz. Söz konusu çelişki, yazının daha iyi bir temsil aracı olduğu düşüncesi veyahut resminin ne kadar gerçekçi olarak pipo nesnesini temsil edip edemediği de değildir. Aksine çelişki, metinde ve resimde mevcut olan ileri sürüşler arasındadır. Magritte'nin resmindeki çelişki, temsil ile temsil edilen yani imleyen ile imlenen arasındaki kopuş veyahut imkânsızlıktan gelmektedir. Foucault'un da dikkatimizi çektiği gibi, temsil ile temsil edilenin veyahut imleyen ile imlenenin aynı olmadığı farkında olmamıza rağmen, günlük algılayış biçimlerimiz toplumsal alışkanlıklarımız, günlük dil kullanımlarımız bunun tam tersini bize söylüyor (Foucault, 2010: 22). Bu anlamda günlük dilde gördüğümüz bir ağaç resmini, ağacın bir temsili olarak ifade etmiyoruz, aksine resmi ağaç olarak tanımlıyoruz. Bu alışkanlığımızdan hareketle, sorun temsilin ne kadar gerçek olarak algılandığı ve taklitin -Baudrillard için simülasyonun²- ne kadar bizim gerçeğimiz olduğu ile alakalıdır. Bir başka ifadeyle, mimetik temsiller ile kurulan bu meta söylemin bizim gerçeğimiz olmadığı ve belki de bu temsillerin gerçeğin sadece bir kısmı olduğu durumudur.

Bir olgunun veyahut bir simgeler bütünü olan bir olayın ortak bir şekilde (mümkünse objektif olarak) algılanması noktasında bir sorun söz konusudur. Belki problem bundan daha fazlasıdır ama bu makale açısından dikkati çekmek istediğimiz bu çelişki olacaktır. Foucault da ve Magritte de temsil ile temsil edilen arasındaki uyumsuzluğu gösterir ve mimetik temsil metoduna ve onun ortaya koyduğu algılama biçimlerine eleştiri getirirler. Bu eleştirinin temel hareket noktası, dilbilimci Ferdinand de Saussure'un ortaya koymuş olduğu, "imin [gösterge] keyfiliği, yani imleyen [gösteren] (sözcük) ile imlenen [gösterilen] (belirtilen nesne ya da kavram) arasında rastlantısal, uzlaşım ve tarihsel nitelikte bir bağ" olduğudur (Harkness, 2010: 10). Yani bir imgenin algılanmasında imleyen ile imlenen arasındaki ilişki aynılık üzerinden kurulamayacağını ama bizim modern algılama biçimlerimizin - insan doğasına ve zihnine atıf yapılarak- bu ilişkiyi kurarak, piponun mimetik temsili yani resmi gerçek olarak algılamaya ittiğini gösterir. Yani piponun resmi, piponun gerçeği ile aynışır ve bizim pipo ile ilgili gerçeklik algımız piponun resmine indirgenerek, resim ortak gerçekliğimiz haline almaktadır. Daha da önemlisi üst sayfalarda da göstermeye çalıştığımız gibi bu temsiller yalnızca bizi sarıp sarmalamakla kalmaz, bizi bazı iktidar pratiklerine de itmektedirler.

Bu noktaları dikkate alarak, uluslararası ilişkiler disiplinin en temel sorunlarından biri olan savaş olgusuna bakacak olursak, savaş ve uluslararası ilişkiler (özellikle realizm yaklaşımı) arasındaki illiyet bağı bir estetik temsil ve algılamanın sonucudur. Örneğin savaşın nedeni realizm yaklaşımı (özellikle klasik realizm) açısından devletlerarasındaki anarşik yapıya, anarşik yapıda Hobbes'ın düşünceleri temelinde, insan doğasına nedensellik bağı ile bağlanmıştır (Arı,

² Baudrillard "Simulacra and Simulation" isimli eserinde simülasyonun teknolojik gelişmeler aracılığıyla gerçeğin yerine geçtiği öngörüsünde bulunmuştur. Bu kuramın önemi, gerçek olarak hissettiğimiz mevcut durumun aslında, temsiller ve modeller aracılığıyla yeniden üretildiğini iddia etmesidir (Baudrillard, 2005:14).

2002:164, Yalvaç, 2006: 263). Gördüğümüz veyahut yaşadığımız savaş bütün simgeleri ve nesnelileri birlikte insanın çatışmacı doğasının sonucu olarak değerlendirilmiş ve savaşın önlenilme ihtimalinin, insanın bir diğer doğal durumu olarak düşünülen güvenlik ihtiyacı ile mümkün olduğu öngörülmüştür³. Aynı olguya bakan liberalizm için savaş yalnız başına açıklayıcı bir unsur değildir. Çünkü gerçek dediğimiz tüm temsilleriyle birlikte savaş ve barış durumlarını içerir ve savaş olarak bile baktığımız olgu aynı zamanda bir işbirliği ve dayanışmayı gerektirir. Savaş olarak nitelenen ve çatışma ile temsil edilen olaylar bütününde sadece çatışma değil aynı zamanda dayanışma da mevcuttur. Bu anlamda savaş kahramanlık hikâyelerine de ev sahipliği yapar ve doğası gereği bencil olduğu iddia edilen insan söz konusu savaşta başkaları için kendini feda edebilir.

Tabi ki klasik liberal kuramlar son cümlemizde bahsetmiş olduğumuz duruma kuramlarında yer vermezler ama insanın doğal durumunun yardımlaşmaya yatkın olduğunu ve insanın özünde iyi olduğunu iddia ederler. Liberal kuramın önemli isimlerinden Hollandalı hukuk kuramcısı Hugo Grotius, insanın doğası gereği işbirliğine yatkın olduğunu ve bu doğal eğilimin toplumsal yaşamın en temel unsuru olduğunu ifade ederken, işbirliği ve insan doğası arasında doğrusal bir ilişki kurmuştur (Arı, 2002:356). İnsan doğasının iyiye olan eğiliminin altını çizen bir diğer liberal düşünür John Locke'dur. İnsanı savaşa iten en temel unsur, insanın doğal durumu olan özgürlüğünün bir diğer özgür birey tarafından kısıtlanmasıdır. Bu noktadan hareketle, Locke özgürlüğü sağlayan bir kanunun olmasının özgürlüğünün ön koşulu olarak görmüş ve eğer toplumda eşitliği desteklemeyen sosyal ve kanuni yapı olmazsa, özgürlükten söz edilemeyeceğini iddia etmiştir (Locke, 1988: 181).

Realizm ve idealizmin savaşı ve nedenini farklı algılamasını, Davide Panagia'nın da sözünü etmiş olduğu siyaset kuramları ile estetik duyarlılık arasındaki ilişki çerçevesinde değerlendirebiliriz. Bu durum bizi iki farklı sonuca götürür. İlki, realizm ve idealizm, uluslararası ilişkiler kuramının iki temel okulu, bir estetik duyarlılığın sonucu olarak kurulur. Bu durum bize, söz konusu kuramların en başından itibaren estetik ile güçlü bir bağının olduğunu göstermekle birlikte, söz konusu kuramların ortaya koyduğunun aslında uluslararası ilişkiler denilen olgu, olaylar ve imgeler bütününe resmetmeye benzer bir entelektüel faaliyet olduğunu gösterir. Bu konu üzerinde daha derinlemesine bir inceleme başka bir makalenin konusu olarak bırakılarak, söz konusu ilişkinin ikinci sonucuna geçebiliriz. İkinci nokta, Foucault'un ortaya koymuş olduğu iktidar ile bilgi arasındaki ilişkiyi dikkate aldığımızda, uluslararası ilişkiler ve estetik arasındaki ilişki sadece varlığı üzerinden değerlendirilemez. Bu ilişkinin varlığı özellikle post-yapısalcı kuramlar tarafından da ortaya konulduğu

³ Realizmdeki söz konusu güvenlik ile insan doğası arasındaki ilişki, Hobbes'ın insan ilişkilerinin doğal durumu (state of nature) ve bu çatışmacı doğal durumun bir güvenlik duygusu ihtiyacını doğurduğu analizinde görülebilir. Nuri Yurdusev, bu ilişkiye yönelik olarak daha eleştirel bir yaklaşım sergileyerek, Hobbes'un insan doğası tanımının aslında sadece uluslararası ilişkiler kuramlarında çatışmayı açıklamaya yardımcı olmadığını aynı zamanda uluslararası ilişkilerde mevcut olan işbirliği durumunun da açıklanmasında önemli olduğunu göstermiştir (Yurdusev, 2007:416-423).

gibi uluslararası ilişkilerde hâkim bir söylemin oluşmasına yardımcı olduğu dikkate alınmalıdır.

Richard K. Ashley söz konusu söyleme ve oluşturduğu iktidar ilişkilerine en derinlikli eleştirileri getiren isimlerden biridir. Ashley, "Untying the Sovereign State: A Double Reading of Anarchy Problematique" adlı makalesinde ilk olarak, realizmin en temel unsurlarından biri olan anarşi kavramını sorunsallaştırarak, Foucault'nun insan bilimlerinin iktidar ile ilişkisinde bahsetmiş olduğu söz konusu kuramların temelinde uluslararası ilişkileri anlamamızda söylemsel ve metinsel bir insanın olduğunu ortaya koymuştur. Uluslararası ilişkileri anarşi ve çatışma temelinde resmetme, modern öznenin egemenliği ve bu egemenliğin devlet egemenliği ile ilişkilendirilmesinde kendini gösterir (Ashley, 1988: 231). Ashley, R.B.J. Walker ile yazmış olduğu bir diğer makalesinde gösterdiği gibi modern uluslararası ilişkiler algılamamızın temelinde bir özne vardır ve bu özne modernitenin muktedir ve akıl sahibi öznesidir (Ashley ve Walker, 1990: 262). Aynı makalelerinde Ashley ve Walker söz konusu kuramların merkezine yerleştirilen modern öznenin Foucault'un da bahsetmiş olduğu gibi konuşan özne olarak farklı uluslararası ilişkiler kavrayışlarını aynılaştıran bir dile vurgu yapar ve bu söylemden çıkış yollarını arar.

Üst paragrafta bahsedilen çıkış yollarından bir tanesi de estetik olarak görülmüştür. Bu notadan hareketle, Bleiker estetiğin çok anlamlılığını, uluslararası ilişkiler ile söz konusu kuramlarda temsil edilen resmini bilimsellik adına aynılaştıran mimetik temsil metotlarına alternatif olarak görmüştür (Bleiker, 2001: 532). Bu anlamda bu makalede dikkat çekmeye çalıştığımız gibi, estetik ile uluslararası ilişkiler arasındaki ilişki hem bize Ortodoks uluslararası ilişkiler kuramlarında mevcut olan estetik duyarlılığı ve mimetik temsiller üzerinden bir meta söylem geliştirme kaygısını göstermekte hem de bu söylemlere, çokanlamlılığa sağlamış olduğu hayat sahası ile bir alternatif bakış açısı sağlamaktadır. Bu yüzden uluslararası ilişkilere estetik noktasından bakmak bazı açığa çıkmamış unsurların- örneğin neden bir kamera kaydının uluslararası ilişkiler analizi için değerli olabileceği hususunun ortaya çıkmasında ve uluslararası ilişkiler analizinin çeşitlenmesine yardımcı olmaktadır.

Sonuç

Bu makalede estetiğin hem mimetik temsil metotları aracılığıyla bir duyarlılık olarak en temel uluslararası ilişkiler kuramlarını şekillenmesine etkisini gösterirken, bir yandan da bu kuramların bir uluslararası ilişkiler gerçekliğinin kurulmasına yardımcı olduğunun altını çizmeye çalıştık. Bu noktadan hareketle yazımızın başında vermiş olduğumuz Neil Armstrong'un Ay'a ayak basmasının kamera kaydının uluslararası ilişkiler analizi açısından bir değer ifade ettiğini göstermeye çalışırken, bu değerini iyi irdelendiği zaman, estetik ve uluslararası ilişkiler arasındaki çok temel bir ilişkinin varlığını görebiliriz. Bu ilişki bu makalede göstermeye çalıştığımız gibi iki noktada ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, uluslararası ilişkiler analizi bir estetik duyarlılık ile ilişkilidir. Aynı olguya veya olaya

bakıp farklı yorumlamanın temelinde bu estetik duyarlılık yatmaktadır. İkinci olarak estetik, özellikle postmodern söylemler aracılığıyla bir alternatif yorumlama tarzı olarak karşımıza çıkmakta ve Ortodoks uluslararası ilişkiler kuramlarının bu estetik duyarlılığı bilimsellik kaygısıyla bir meta-söyleme dönüştürmesine hem işaret etmekte hem de söz konusu meta-söylemi aşmaya yardımcı olmaktadır. Uluslararası ilişkilere estetik aracılığıyla bakmak daha öncesinde dikkatlerimizden kaçan bazı unsurların gün yüzüne çıkmasına yardımcı olduğu gibi, uluslararası ilişkiler kuramlarındaki iktidar tahayyülünü de kırmamıza yardımcı olacaktır. Aynı zamanda daha farklı bakış açılarını uluslararası ilişkiler analizine dâhil etmememizi sağlayarak daha çeşitli bir bakış açısı geliştirmemize yardımcı olacaktır.

Bu çeşitlilik, uluslararası ilişkilerde hangi kuramın uluslararası ilişkileri doğasını daha iyi tanımladığı sorunsalından uzaklaşmamızı sağlayarak, farklı tanımlamaların uluslararası ilişkilerin farklı yönlerine ve sorunlarına işaret ettiğini görmemize yardımcı olmaktadır. Bu noktadan hareketle, uluslararası ilişkilerin bir olgu olarak sadece bir resminin olmadığını söyleyebiliriz. Bunun tam aksine, uluslararası ilişkilerin farklı açıların dikkate alındığı ve farklı estetik kaygıların hükmettiği birden fazla resmi vardır ve bu resimler, sadece eğer uluslararası ilişkiler diye bir gerçeklik varsa bunun farklı farklı yansımalarıdır diyebiliriz.

Kaynakça

- Alp, K. Ö. (2013). “Sanatın Temsili ve Postmodern Sanatta Temsil”, Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi, Art-E 6 (12), 40-61
- Arı T. (2002), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (2.bs.), Bursa: Alfa Yayınları
- Ashley, R. K. (1988), “Untying the Sovereign State: A Double Reading of Anarchy Problematique”, *Millennium* 17/2, 227-262
- Ashley, R. K, Walker R.B.J. (1990), “Speaking Language of Exile: Dissidence in International Studies”, *International Studies Quarterly* 34/3, 259-268
- Baudrillard, J.(2005), *Simülakrlar ve Simülasyon*, Ankara, Doğu Batı Yayınları
- Benjamin, W. (2008) *The Work of Art in the Age of Its Technological Reproducibility, and Other Writings on Media*, Harvard Press
- Bleiker, R. (2001), “The Aesthetic Turn in International Political Theory” , *Millennium* 30, 509-533
- Bleiker, R. (2009), *Aesthetic and World Politics*, Palgrave Macmillan
- Doğan, M.H. (1975), *100 Soruda Estetik*, İstanbul: Gerçek Yayınevi
- Dreyfus H.L. ve Rabinow P. (1983), *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics* (2.bs.), The University of Chicago Press
- Eralp A. (2001), “Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması”, Atila Eralp (Ed.), *Devlet Sistem Kimlik*, İstanbul, İletişim Yayınları, 89-130
- Foucault, M. (2001) “Truth and Power”, J.D. Faubion (Ed), *Power*, New Press

- Foucault, M. (2010) Bu Bir Pipo Değildir (7.bs.) (S. Hilav Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Harkness, J. (2010) “Önsöz”, Bu Bir Pipo Değildir, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Locke, J. (1988), Two Treaties of Government, Peter Laslett (Ed.), Cambridge University Press
- Lyotard, J.F. (1997) Postmodern Durum, (A. Çiğdem Çev.), Ankara:Vadi
- Panagia D. (2006) The Poetics of Political Thinking, Durham: Duke University Press
- Platon (2005), Devlet, (V. Atayman ve C. Saraçoğlu Çev.), İstanbul:Bordo Siyah
- Ülger, E. (2013), “Platon’un Sanat Kuramının Düşünsel evrimi”, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 16. 15-28
- Yalvaç F. (2006), “Savaş ve Barış”, Atila Eralp (Ed.), Devlet ve Ötesi, İstanbul: İletişim Yayınları, 15-56
- Yetişken, H. (2012). “Aristoteles’te sanatın neliği ve işlevi”. Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi 19, 28-35
- Yurdusev, N. (2007), “Thomas Hobbes and International Relations: An assessment”, METU Studies in Development 34, 413-432